

С. В. Нечипоренко (м. Дніпропетровськ)
Ф. НІЦШЕ ТА В. ВИННИЧЕНКО: РЕЦЕПЦІЇ, ВПЛИВИ

У статті розглядається питання взаємозв'язку літератури й філософії в аспекті творчого засвоєння ідей Ф. Ніцше В. Винниченком щодо поглядів на людську особистість та впливу на світоглядні й естетичні позиції українського митця.

Ключові слова: особистість, «чесність з собою», мораль, надлюдина, індивідуалізм, інстинкт.

В статье рассматривается вопрос взаимосвязи литературы и философии в аспекте творческого освоения идей Ф. Ницше В. Винниченко в отношении взглядов на человеческую личность и влияния на мировоззренческие и эстетические позиции украинского художника.

Ключевые слова: личность, «честность с собой», мораль, сверхчеловек, индивидуализм, инстинкт.

This article is about problem of correlation literature and philosophy in aspect of creative mastering of the idea's by F. Nitshe to V. Vynnychenko about opinion on personality and influence on outlook and estetic position to ukraineian artist.

Key words: personality, «honesty with oneself», moral, superperson, individualism, instinct.

Актуальність взаємозв'язку літератури та філософії зумовлена тим, що різні етапи історії характеризують різні концепції людини як цілісні системи цінностей. На думку М. Жулинського, «за кожною історичною концепцією людини прихована певна історична реальність, ключем до духовно-естетичного “коду” якої може бути домінуюча в цю епоху... концепція людини як певної системи ціннісних орієнтацій особистості у світі» [9, с. 40].

Питання філософської основи творчості письменника і мислителя ХХ ст. В.К. Винниченка не раз привертало увагу науковців. Серед провідних європейських авторитетів – представників цієї науки (Артур Шопенгауер, Густав Лебон та ін.) осягти складність людської особистості в епоху fin de siècle намагався й автор популярної ідеї надлюдина німецький іммораліст Фрідріх Ніцше. Відома стаття П. Христюка «В. Винниченко і Ф. Ніцше» [27] надрукована в «Українській хаті» ще 1913 року. Вважаючи Винниченка блискучим прикладом художника, який «іде далі і вченого, і філософа» [10, с.177], І. Кончіц осмислює творчість митця як «конгломерат минулої доби і всього яскравішого, що тільки з'явилось від творчості людського генія» [10, с.169] та робить висновок про здійснення в його творах «мрій Ніцше щодо

мистецтва – аби воно дало нове життя суспільству, влило в нудне існування сучасної людини зміст і переродило її»¹ [10, с.177]. Рецензуючи працю німецького професора Ганса Вайнінгера «Фрідріх Ніцше – його філософія», А. Товкачевський назвав її кращою студією над творами мислителя, у якій окреслено, виходячи з його основних філософських принципів, сім головних «тенденцій»: 1) антиморалістична; 2) антисоціальна; 3) антидемократична; 4) антифеміністична; 5) антиінтелектуалістична; 6) антипесимістична; 7) антихристиянська, – проте український оглядач виділяє ще антинаціоналістичну, антиутилітаристичну та ін. [25, с. 214]. Зокрема, про «утилітаристичність» українського письменства – його «зв'язок з життям» писав М. Сріблянський, ще 1909 р. спостерігши, що життя «кличе на кон мораль, естетику, філософію» [23, с. 24].

Порівняльний аналіз творчості В. Винниченка з працями інших мислителів дозволяє простежити їх вплив на формування світоглядних та естетичних позицій українського митця стосовно поглядів на людську особистість, становлення його концепції людини. Літературознавець діаспори С. Погорілий вважав: «Уже в перших літературних творах Винниченка філософія є частиною мистецького сприймання і зображення світу» [21, с. 76].

Не оминули увагою цього підходу й сучасні дослідники; розглянемо деякі аспекти їхніх праць. Так, Л. Мороз характеризує Володимира Винниченка як такого, що «мав виразне обличчя митця особливої філософської спрямованості» [15, с.10]. Звертаючись до першого підступу «до досягнення комплексу філософських ідей та проблем, над якими думав драматург...» [15, с.10], дослідниця робить висновок про «перегук умів», тобто спільність деяких думок Винниченка «із ідеями найбільш неординарних мислителів його часу й попередньої епохи, і лише честі йому додає, якщо ті ідеї були не запозиченими, а виникли незалежно, синхронно або й раніше» [15, с.24]. Зіставленню поглядів В. Винниченка й Ф. Ніцше, С. Франка, Ф. Достоєвського та ін. присвячені розділи в монографії В. Панченка «Будинок з химерами. Творчість Володимира Винниченка 1900 – 1920 рр. у європейському літературному контексті» [18]. Учення Епікура як підвалину конкордизму, використання постулатів еволюційної етики, вплив на Винниченкову рецепцію буддизму філософії А. Шопенгауера, Ф. Ніцше та спільні моменти в поглядах українського письменника й італійського «позитивного екзистенціаліста» Н. Аббаньяно досліджувала Г. Сиваченко [22]. Трактатування ідеалу «надлюдини» як творчого принципу самого життя та наповнення індивідуального життя самодостатнім смислом «тут» і «тепер» (а не в перспективі Воскресіння і Спасіння), зв'язок Винниченка «з ідеями, формами і ...структурами мислення Ніцше і Фрейда» [7, с.166], розгляд «чесності з собою», яка «спирається на елементи нігілізму, етичної метафізики, волюнтаризму, екзистенціалізму, психоаналізу, віталізму» [7, с.170], як «перетворення» власного я, а отже, й цілого буття» [7, с.171],

¹ Тут і далі в цитатах збережено правопис джерела.

запропоновано Т. Гундоровою в підрозділі її книги «Проявлення слова. Дискурс раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація».

Вплив на світоглядну систему В. Винниченка філософських ідей Заходу в сучасній науці розглядається вже не одне десятиліття. Найбільше уваги дослідників приділено постаті Ф. Ніцше (традиція, що бере початок ще з перших десятиліть ХХ ст.). «Паралелі» з постулатами німецького філософа й думками В.К. Винниченка проводили О. Драган (стаття «Моделі вияву філософії Ф. Ніцше в українській літературі: наближення та інтерпретація» [8], у якій окреслено основні напрями спорідненості (Леся Українка) та впливу (О. Кобилянська та В. Винниченко), Н. Паскевич «Ніцшеанство Володимира Винниченка як джерело модерної мистецької орієнтації у його драматургічних пошуках». Зокрема, вона твердить: «Ідеї Фрідріха Ніцше, що заклали філософський дискурс модерності у світовому масштабі, у великій мірі вплинули і на формування філософського підґрунтя Винниченкової творчості...» [20, с. 665]. Цю проблему вивчали також М. Линченко («Ніцшеанський імморалізм та індивідуалізм у світоглядних орієнтаціях В. Винниченка») [12] та І. Гайванович. Останній наголошує на точках дотику і розходженнях у поглядах В. Винниченка та Ф. Ніцше, доводячи на противагу вже усталеним у літературознавстві твердженням, що «про апологію ніцшеанства говорити підстав немає...» [6, с.186]. Досліджуючи малу прозу Винниченка через функціонування категорій метафізичного та естетичного, Н. Михальчук звертає увагу на нігілізм мислення і цинізм Ф. Ніцше, вільну інтерпретацію українським письменником гайдеггерівської вимоги «справжності» та десакарлізацію героя Винниченка в етико-моральному відношенні, оскільки «істина для життя має більше значення, ніж мораль» [14, с.11]; «прагматизм стає гносеологією його «філософії життя», моральність визначається тепер згодою із внутрішніми спонуками особистості, тобто «чесність із собою» стає моральністю» [14, с.10–11]. В. Хархун подає компаративістський аналіз у плані «зв'язаності» модернізму Винниченка з модернізмом С. Пшибишевського і робить висновок про те, що «діалог, навіть полеміка з Ніцше характеризують творчість і Пшибишевського, і Винниченка... Увага письменників сфокусовується на понятті «ніцшеанська нігілістична людина», яке побутує у творчості обох авторів [26, с. 406].

Отже, з наведеного огляду праць щодо питання філософських впливів на українського майстра художнього слова бачимо, що цей аспект вивчення його творчості має певну традицію, і хоча розглядалася ця проблема досить різноаспектно, проте глибоких філософсько-літературознавчих зіставлень не так уже й багато, дослідники обмежуються здебільшого констатацією цих впливів. Тому для аналізу формування основи Винниченкової філософсько-світоглядної системи зосередимося на тих моментах, які, на нашу думку, не були ґрунтовно висвітлені в літературознавчій науці.

«Особлива роль у формуванні концепції людини належить філософії», – правомірно стверджує В.П. Марко [13, с.30]. Очевидним постає вплив на твори В. Винниченка праць і поглядів Фрідріха Ніцше (1844 – 1900), ідеї

якого були дуже популярними серед української інтелігенції кінця ХІХ – початку ХХ ст. Зацікавленість ними О. Кобилянської, за твердженням В. Панченка, «дещо випереджала в часі аналогічні тенденції в російській літературі» [19, с.165]. Показовим є оповідання письменниці «Він і вона», побудоване на цитатах із праць філософа, повісті «Людина» (1894), «Царівна» (1896). М. Сріблянський у статті «Літературна хвиля (Погляд на літературу українську р. 1912)» розглядає проблему творення «людини вищого типу» у творах «Через кладку» О. Кобилянської та «Камінний господар» Лесі Українки, згадуючи і В. Винниченка [24]. Прагнення героями усамітнення заради пізнання самих себе як спільне для Ф. Ніцше й О. Кобилянської та вияв впливу філософа на походження персонажів української письменниці (вони аристократи, обранці долі) помічає сучасна дослідниця О. Драган [8, с.102]. В. Хархун також писала про це: «Опробування концептуальних ідей німецького філософа стає прикметою модерністської художньої практики» [26, с.406].

Актуальним щодо рецепції В. Винниченком є положення Ф. Ніцше про два різновиди моралі в праці «По той бік добра і зла» (1886): шляхетну, мораль людини сильної і владної, що «за мірило вартостей має себе, їй не потрібне схвалення, ... вона – *творець вартостей*» [16, с.157], її ознаки – здатність до тривалих вдячності й мстивості, вишуканість уявлень про дружбу, певна потреба мати ворогів, – що не є мораллю «нових ідей» (тобто людей, які вірять у «прогрес» і «майбутнє», втрачають повагу до старовини); другим типом є *рабська мораль* – «осуд людини разом з її становищем» [16, с.159], недовіра до всього «доброго» (для владного), вшанування співчуття, допомоги, ширості, смирення – якостей, що полегшують існування скривджених. Це «мораль корисності», у якій німецький філософ убачає джерело протиставлення «добра» і «зла»: «За рабською мораллю, «зло» навіває страх» [16, с.159], а за мораллю панів, навпаки – «добро»; за уявленнями рабів, зближується значення слів «добрий» і «дурний» (добрягу легко обдурити). Любов як пристрасть повинна мати шляхетне походження. Доказ шляхетності – не вчинки, а *віра*; зауважимо й принцип егоцентризму: «*Шляхетна душа має повагу сама до себе*» [16, с.176].

Філософам завжди хотілось *обґрунтувати* мораль, і її вважали за «дану», але істинні проблеми, на думку Ф. Ніцше, відкриваються при порівнянні багатьох систем моралі. «Кожна мораль... – це своєрідна тиранія щодо «природи» і щодо «розуму», ... вона здійснює тривалий примус...» [16, с. 78], він характеризує їх у проекції на особистість: «Усі ці моралі спрямовані... на індивіда з метою його «ощасливити», тож вони ніщо інше, як правила поведінки, ... як запобіжні рецепти проти його пристрастей, добрих та лихих схильностей» [16, с. 86].

Мислитель розглядає питання брехні, злочину й кари, розуму й інстинктів, дитини і влади батьків над нею, погляди на єврейський народ і його роль для Європи, існування «людських отар» (громади, племена, держави, церкви) і їхніх повелителів, пише про спадковість стадного інстинкту покори, міркує про багатогранність людини, яка внаслідок

змішання рас увібрала «протилежні інстинкти та мірила вартостей» і веде війну з собою, через що щастя уявляється їй примітивно: «як заспокоєння, безтурботність, ситість, досягнута єдність» [16, с. 88]. «Матір'ю моралі», за Ф. Ніцше, виступає *страх перед ближнім*, адже колись найпотужніші інстинкти (відчайдушність, лукавство, хижість, владолюбність), що, прориваючись у пристрастях, виводили індивідів «за межі пересічності й приземленості стадного сумління», шанували, бо відчували в них потребу, тепер сприймають як загрозу й таврують як аморальні. Він заперечує стадну мораль, яку *демократичний рух* бере у спадок від християнського, «бо коли всі рівні, «права» вже нікому не потрібні» [16, с. 92], убачаючи тенденцію знецінення особистості. Вважає, якщо обрати чесність за чесноту (згадаємо Винниченкову «чесність з собою»), то треба в ній удосконалюватися, щоб не перетворилася на марнославство й глупоту.

Проповідуючи індивідуалізм, німецький філософ говорить про самовипробування, «іспит, який складають перед самим собою і не перед жодним суддею» та формулює своєрідні заповіді: «Не прив'язуйтеся до особистості, нехай і найлюбішої вам, бо кожна особистість – це в'язниця...» [16, с. 43], що нагадує Винниченкове восьме правило конкордистської моралі: «Не силкуйся любити ближніх без оцінки і не претендуй на їхню любов, не будучи цінним для них» [2, с. 185].

У праці «По той бік добра і зла» яскраво виявилися антирелігійні погляди Ф. Ніцше. Він тлумачить християнську віру як жертвування свободою, гордощами, а натомість – уярмлення та самоприниження, називає це «релігійний невроз» із його «небезпечними дістичними приписами: усамітненню, постом і стриманістю» [16, с. 49]. Подібно до українського письменника, висловлює думку, що «людям звичайним, переважній більшості... релігія дає... задоволеність своїм становищем і місцем, душевний спокій, ушляхетнює покірливість,... трохи виправдовує... всю приниженість, всю напівтваринну злиденність їхньої душі» [16, с. 59]. У дусі дарвіністичної теорії потрактовано тут людське існування: «Серед людей, як і серед будь-якого іншого виду тварин, завжди існує надмір невдалих, хворих... і страждених» [16, с. 60], релігії підтримали те, *що мало б загинути*, чим прикували «людину» як тип до найнижчого щабля. Це також знайде відгомін у словесних тирадах «чесних з собою» героїв В. Винниченка, яких критики назвуть «ніцшеанцями».

Ф. Ніцше звертає увагу на взаємоперехід протилежних понять (добре – погане), твердження, «що істина має більшу вартість за ілюзію» [16, с. 39], вважає моральною упередженістю, а визнання філософією брехні за умову існування вже саме цим ставить цю науку по той бік добра і зла. У «Щоденнику» Винниченка читаємо: «Натрапив у Метерлінка на ту саму думку, що на ній зупинився: абсолютної істини, абсолютних учень нам не дано, все – гіпотези наші, більш чи менш відповідні до *нашої* логіки» [4, с. 524].

На думку німецького філософа, «саме життя – це жадання влади» [16, с. 19], а інстинкт самозбереження – його наслідок. Він зараховує себе до

аморалістів: «Нам слід нарешті перестати бути *«тільки моральними»* людьми!» [16, с. 38], «ми *«люди без обов'язків!»*» [16, с. 120]. Відомі і його неоднозначні афоризми, які могли позначитися на світогляді В. Винниченка: «Незалежність – талан небагатьох, привілей сильних» [16, с. 34], «Все глибоке любить маску» [16, с. 42], «Аж ніяк не людина є *«мірою всіх речей»*» [16, с. 11], «Співчуття до всіх» було б бездушністю й тиранією щодо *тебе*, мій ближній!..» [16, с. 64], «Те, що одна доба сприймає за зло, – здебільшого просто невчасне відлуння того, що колись вважали за добро: атавізм давнього ідеалу» [16, с. 72], «Нашому наймогутнішому інстинктові – тиранові всередині нас – не кориться не тільки розум, а й сумління» [16, с. 73].

У праці «Генеалогія моралі» (1887), що є продовженням згаданої вже «По той бік добра і зла», Ф. Ніцше наголошує на проблемі пізнання людиною себе, своєї сутності: «Себе ми не знаємо, – ми, пізнавачі...» [16, с. 186], називаючи цей твір «полемічним писанням» «про походження наших моральних упереджень» [16, с. 186]. Автор прагне дослідити, «за яких умов людина виробила для себе ці судження... про добро і про зло?» [16, с. 188] й заважали вони або сприяли людському розквітові? Чи це вияв виродження або навпаки, повноти, жаги життя, мужності й майбутнього людини? Відомо, що над подібними питаннями міркував і В. Винниченко: «Найчастіше бажання собі добра родить іншим зло. Добро і зло – одне, вони, як вода. З бажанням собі добра можна завдати іншим і зла, і добра, це залежить від обставин» [5, с. 73].

Німецький філософ називає *критику* моральних вартостей *новим імперативом* і, з'ясовуючи історію їх розвитку, вдається до етимологічного дослідження: «добрий» у різних мовах означає «шляхетний душею», а «нищий», «простонародний», «низький» переходять в уявлення «поганий» [16, с. 197], пояснює формування таких моральних уявлень, як «провина», «сумління», «гріх», «обов'язок», що засновані на крові й катуваннях. Ф. Ніцше твердить: «За допомогою моральності звичаїв та соціальної гамівної сорочки людину... зроблено прогнозованою». Але «постане суверенний індивід, тотожний лише самому собі, незалежний, надморальний індивід,... (бо ж «незалежність» і «моральність» несумісні), –... володар свободи волі» [16, с. 225].

Роль інстинктів у житті людини цікавила й українського, і німецького авторів. За Ніцше, державні заборони призвели до того, що інстинкти «вільної, нескутої в своїх рухах і вчинках людини повернулися в протилежний бік, *проти самої людини»* [16, с. 248]. Вона схожа на звіра, «який до крові б'ється об ґрати своєї клітки», мордований ностальгією за пустелею. Ця метафора, на нашу думку, близька до характеристики персонажів багатьох творів В. Винниченка. Тому «людина хворіє на *людину*, хвора на *саму себе*, і це... – наслідок насильного відокремлення від тваринного минулого,... оголошення війни колишнім інстинктам, на які доти спиралися її сила, радість і страхітливність» [16, с. 249]. У романі українського письменника «Вічний імператив» читаємо: «Як ці релігійники заплямували

великі чисті сили природи!.. Де, які інстинкти в людині є темними, низькими? Інстинкт життя? Інстинкт роду? Інстинкт колективу? Інстинкт самозбереження?.. Всі інстинкти – чисті, моральні, прекрасні, необхідні, всі вони служать людству мільйони років...» [1, с. 145].

Ф. Ніцше пише про *інстинкт свободи* (жадання влади), «проблему *вартости істини*», яку слід *піддати сумніву* [16, с. 310], і дає таке визначення: «Людина, цей великий експериментатор над собою, невдоволена й ненаситна, змагається з тваринами, природою і богами за право панувати...» [16, с. 282]. Такими є герої Винниченкових драм «Закон», «Гріх», «Пророк» та ін. На думку О. Драган, обидва мислителя «були одними з небагатьох..., які випробовували свої філософські ідеї на власному житті» [8, с. 107]. Дійсно, постійним експериментуванням – із собою, з оточенням (як з чоловіками, так і з жінками), із персонажами своїх творів – позначене все життя В. Винниченка. Він відверто писав: «Коли сам не готовий, коли сам не можу справлятися з дисгармонізаційними моментами, то як можу, як смію щось проповідувати іншим?» [4, с. 580].

Оригінальне осмислення Ніцше людини як апофеозу сили й дужості: «Недужі – це найбільша загроза для здорових... Споконвіку нещасні, подолані, надломані – ось хто... найтяжче отруює та несе зневіру до життя, до людини, до самого себе» [16, с. 283], – близьке до Винниченкового. Крім того, Ф. Ніцше виділяє три фактори, що негативно позначилися на здоров'ї європейської людини: «аскетичний ідеал та його утопічно-моральний культ», «алкогольне отруєння» Європи, сифіліс [16, с. 303]. Проти «старої» релігійної моралі активно виступав у своїх творах і В. Винниченко, зокрема Ніцше і його філософія є об'єктом дискусій у романі «По-свій», а згаданої хвороби як суспільної і моральної проблеми письменник торкався в листуванні, драмі «Щаблі життя», романі «Заповіт батьків», соціологічному трактаті «Конкордизм».

Глибокий аналіз поглядів В. Винниченка у філософсько-антропологічному дискурсі ХХ ст. здійснила у книзі «Пророк не своєї вітчизни...» Г. Сиваченко. Дослідниця наголошує: «Коли йдеться про Ніцше та переоцінку ним цінностей, то мається на увазі передусім не деструкція, а де-конструкція, тобто руйнація попередніх цінностей з одночасним їх переосмисленням» [22, с. 184]. Тема «надлюдини», що є сенсом світу, а «людина – це те, що треба подолати» [17, с. 11], протиставлення тіла й душі, питання щастя, чесноти, співчуття втілено в міфічно-символічній формі у праці Ф. Ніцше «Так казав Заратустра» (1886). Філософ пропонує новий погляд на світ: «Колись хула Богові була найбільшою хулою, але Бог помер, а з ним померли й богохульники» [17, с. 11] й закликає творити нові цінності. «Кому випало бути творцем, той завжди знищує» [17, с. 59]. Так чинять і «нові люди» Винниченка («Щаблі життя», «Memento», «Чесність з собою» та ін.). Три загальні зошити з перекладом цього трактату Ф. Ніцше, виконаного українським митцем, очевидно, під час одного з трьох його тюремних ув'язнень зберігаються в архіві й датуються приблизно 1903 – 1907 рр.

Заратустра помічає закономірність: віруючі найбільше ненавидять того, «хто розбиває їхні скрижалі цінностей» [17, с. 22], хто є творцем, тобто руйнівників добра і зла. Опір критики, нерозуміння оточення не раз доводилося долати й письменникові Винниченку, персонажі якого в досить епатажній формі утверджували нові цінності, нову мораль. У розмові з юнаком герой твору Ф. Ніцше протиставляє «доброто» і «шляхетного» як «старе» й «нове»: «Шляхетний хоче творити нове і нову чесноту. Добрий хоче старого і щоб старе залишалось» [17, с. 43]. Вислів: люди меншають – *«такими їх робить їхнє вчення про щастя і чесноти»* [17, с. 166] перегукується з Винниченковим: «Маленькі люди люблять заповіді, догми, циркуляри» [4, с. 506]; критика німецьким філософом того, що в «юних серцях запанувала старість,... утома, ницість і заспокоєння» [17, с. 176], – позначилася на змісті статті В. Винниченка «Несколько слов о нашей молодежи», який теж не сприймав цих якостей. Заповіді героя Ніцше: «збудувати самого себе, випростаного тілом і душею» [17, с. 70], «бути здоровим і дужим» [17, с. 283], «любов – це смолоскип, що має світити вам на вищих дорогах» [17, с. 71], – засвідчують, що все в людині, у тому числі й любов, повинно підпорядковуватися вищій меті. Людина тлумачиться як перехідний етап, ґрунт для зростання чогось високого: «Людина, – це линва, напнута між звіром і надлюдиною,... вона міст, а не мета...» [17, с. 13]; «індивід – це те, що створено зовсім недавно...» [17, с. 59], бо «ти» давніше, ніж «я» [17, с. 60].

Вважаємо, що погляди Ф. Ніцше на жінку мали значний вплив і на світогляд українського письменника. «Я не знайшов ще жінки, від якої хотів би мати дітей, бо мав би її любити – а я люблю тебе, Вічносте!» [17, с. 229], – майже дослівно ці слова Заратустри, що є рефреном у розділі «Сім печаток», повторює В. Винниченко в листі до Є. Чикаленка від 10.11.1911 р.: «Женився я, себто зійшовся з тою жінчиною, від котрої хочу мати дітей, вже більше, як півроку... Я хочу збудувати собі таку сім'ю, щоб вона відповідала своєму *природньому* призначенню, а не приписам моралі й законів. Я хочу, щоб вона давала і мені, і громадянству, в якому я живу, користь і благо» [28, с. 177–178]. Головне для жінки, за вченням Заратустри, – народити надлюдину [17, с. 66], тобто тут може бути джерело Винниченкового дуже обережного, виваженого ставлення до вибору собі дружини – тієї жінки, з якою він хотів би мати дітей. Про це він через багато років писав у заповідях «Конкордизму»: «Кохайся, з ким любо кохатися, але родину твори тільки з тією людиною, яку ти всією душею і всім тілом твоїм хотів би (хотіла б) мати за матір (батька) дітей твоїх» [2, с. 185], тому й досить байдуже поставився до вагітності Люсі Гольдмерштейн, яку вважав пересічною жінкою, «товаришем». При детальному порівнянні складається враження, що В. Винниченко будував своє життя мало не за заповідями Заратустри, переносючи думки Ф. Ніцше майже без змін у свої ранні твори.

Головна ідея незакінченої праці Ф. Ніцше «Жадання влади» (1888) – різке засудження християнства, яке він називав «велике прокляття... інстинкт нелюдської помсти,... тавро на всьому людстві!...» [17, с. 414].

Висміював логіку священників: зробити людину нещасливою за допомогою понять провини і кари, бо та мусить *страждати*. Християнство спирається на інстинкти поневолених і пригноблених, коли «нездатність боронитися перетворена на мораль...» [17, с. 361], з якої мислитель іронізує, наводячи цитати з Євангельських текстів: «А як місто яке вас не прийме і не послухають вас, то виходячи звідти, обтрусіть порох (підкреслення наше. – С.Н.), що у вас під ногами, на свідчення супроти них» [17, с. 382]. У «Щоденнику» В. Винниченка за 1920 р. читаємо: «Я їду за кордон, обтрусюю з себе всякий порох політики, обгороджуюсь книжками й поринаю в своє справжнє, єдине діло – літературу» [3, с. 446]. Так біблійна метафора, почерпнута українським митцем, можливо, із праці Ф. Ніцше, була переосмислена у контексті реалій сучасного йому життя.

Зіставляючи християнську релігію з буддизмом, Ніцше писав про переваги останнього: «буддизм нічого не обіцяє, але дає, а християнство все обіцяє і *нічого не дає*» [17, с. 377] і вважав східне вчення реалістичнішим, бо наявний об'єктивний розгляд питань, пов'язаних із тілом, – аспект життя, який також цікавив В. Винниченка. Г. Сиваченко твердить, що український письменник, «як, до речі, й Ніцше, отримав уявлення про буддизм з других рук: через Шопенгауера і книжку Г. Ольденберга “Будда, його життя, вчення і община» [22, с. 138].

«Нові люди» Винниченка прагнуть заперечити релігійні догмати словами й діями. Мало не дослівно на початку ХХ ст. буде повторене героями його творів оригінальне трактування Ф. Ніцше моральних категорій: добро – «все, що помножує в людині чуття сили, жадання влади...», зло – «все, що походить від слабості. Що таке щастя? Коли відчуваєш, як *зростає* сила... Потрібна... *не* чеснота, а дія...» [17, с. 332]. Такі провокаційні постулати зацікавили надзвичайно активного й темпераментного українського письменника, сповненого віри в безмір власних сил. Життя, за Ніцше (і для Винниченка!), – «інстинкт зростання і тривкості, накопичення сил і влади...» [17, с. 334], а надлюдина – *вищий тип*, «найгідніший життя і майбутнього» [17, с. 332].

Т. Пороховська в енциклопедичному словнику з етики зазначає: «Заперечуючи християнську мораль, Ніцше висуває як орієнтир ідеал надлюдини й віддає перевагу новій моралі майбутнього. Творче начало, що було раніше визначальною рисою Бога, тепер утілюється в людській діяльності» [30, с. 211]. Як Ф. Ніцше не вважає людину вінцем творіння (бо є надлюдина), так і В. Винниченко, захоплений реаліями революційного часу, хотів показати виступаючих у ролі надлюдей – «нових людей» – які бажають змінити старий лад життя і є творцями нових цінностей.

З'ясовуючи причини, чому в українській літературі не розвинулася школа В. Винниченка, у підрозділі «Релігійно-моральні рефлексії в ранньому модернізмі» своєї докторської дисертації Н. Шумило розгортає думку, що в Україні модернізм не склався в естетичну систему на зразок західноєвропейської, а витворив свою, зумовлену хвилею національного відродження. «Тому-то філософський концепт Ф. Ніцше «Бог помер!», яким

мислитель заявляє про знедуховлення сучасної йому епохи, не стосувався української культури, ... а зумовив інтроспективне рефлектування у вигляді модерного художнього слова з мінімальним виявленням естетики потворного...» [29, с. 13], винятком була доеміграційна творчість Винниченка. А сталі архетипи національного образного мислення (земля, природа, мати, доля, ідея Бога) «набули додаткового полівалентного смислового навантаження в сув'язі з новими поняттями про людину, її внутрішній світ, індивідуальні й суспільні рефлексії» [29, с. 14].

Отже, попри відмінності й збіги у філософсько-світоглядних системах німецького й українського мислителів, безперечним є факт, що ідеї Ф. Ніцше впливали на морально-філософський та загальнолюдський аспекти проблематики творів В. Винниченка, естетичні позиції митця, зумовивши діапазон людських характерів, зокрема й тип «нової людини» – революціонера в перших драмах і романах письменника.

Список використаних джерел

1. Винниченко В. Вечный императив. Бог Господь Иванище / Володимир Винниченко. – Дайджест. Машинопис російського перекладу роману, що зберігається у відділі рукописів Колумбійського університету, з особистої бібліотеки Г.М. Сиваченко. – 84 с.
2. Винниченко В. Конкордизм. Система будування щастя / Володимир Винниченко // Хроніка – 2000. Український культурологічний альманах. – К., 2010. – Вип. 82. Невідомий Винниченко. – С. 26–257.
3. Володимир Винниченко. Щоденник: У 2 т. / Володимир Винниченко. – Едмонтон – Нью-Йорк: Видання Канадського Ін-ту Українських Студій і Комісії УВАН у США для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка, 1980. – Т.1.: 1911-1920 [ред., вст. ст. і прим. Г. Костюка]. – 1980. – 500 с.
4. Винниченко В. Щоденник. Том третій (1926 – 1928) / Володимир Винниченко. Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, Комісія УВАН у США для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка, Канадський Інститут Українських Студій [ред. Г. Костюк]. – Київ – Едмонтон – Нью-Йорк: Смолоскип, 2010. – 624 с.
5. Винниченко В. Щоденники / Володимир Винниченко // Київська старовина. – 2000. – №4. – С. 62–83.
6. Гайванович І. Винниченкова система конкордизму як проект саморегуляції суспільства / Іван Гайванович // Молода нація : Альманах. – К. : Смолоскип, 2000. – С. 180–191.
7. Гундорова Т. Дискурс і текстуальність (проза Володимира Винниченка) / Тамара Гундорова // Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. – Львів : Літопис, 1997. – С. 160–206.
8. Драган О. Моделі вияву філософії Ф. Ніцше в українській літературі: наближення та інтерпретація / Оксана Драган // Українське

- літературознавство : міжвідомчий наук. зб. – Львів : Світ, 1995. – Вип. 61. – С. 92–107.
9. Жулинский Н.Г. Человек в литературе: Общественные ценности и проблема художественного характера / Николай Жулинский / [отв. ред. Л.Н. Новиченко]. – К.: Наук. думка, 1983. – 303 с.
10. Кончіц І. Володимир Винниченко. (Ескіз) / І. Кончіц // Українська хата. – 1909. – № 3. – С. 169–177.
11. Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба. Дослідження, критика, полеміка / Григорій Костюк. – Нью-Йорк, 1981. – Українська Вільна Академія наук у США. Комісія для вивчення і публікації спадщини В. Винниченка. – 283 с.
12. Линченко М. Ніцшеанський імморалізм та індивідуалізм у світоглядних орієнтаціях В. Винниченка / Максим Линченко // Вісник Київського національного ун-ту. Філософія. Політологія. – К.: ВПЦ “Київський університет”. – 2005. – Вип. 74. – С. 90–92.
13. Марко В.П. Основа творчих шукань. Художня концепція людини в сучасній українській радянській літературі / Василь Марко. – К.: Вища шк., 1987. – 165 с.
14. Михальчук Н.І. Мала проза Володимира Винниченка: від метафізичного до естетичного. – Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. – К.: Вид-во Ніжинського держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя, 2005. – 22 с.
15. Мороз Л. «Сто рівноцінних правд»: Парадокси драматургії В. Винниченка / Лариса Мороз. – К.: ІЛ НАНУ, 1994. – 208 с.
16. Ніцше Ф. По той бік добра і зла. Генеалогія моралі / Фрідріх Ніцше; пер. з нім. А. Онишка. – Львів: Літопис, 2002. – 320 с.
17. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади / Фрідріх Ніцше; пер. з нім. А. Онишка, П. Тарашука. – К.: Основи, Дніпро, 1993. – 415 с.
18. Панченко В. Будинок з химерами. Творчість Володимира Винниченка 1900–1920 рр. у європейському літературному контексті / Володимир Панченко. – Кіровоград: Друкарня газети “Народне слово”, 1998. – 272 с.
19. Панченко В. Тінь Заратустри. Ніцшеанський слід у творчості Володимира Винниченка / Володимир Панченко // Всесвіт. – 1998. – №4. – С.163–170.
20. Паскевич (Клибанюк) Н. Ніцшеанство Володимира Винниченка як джерело модерної мистецької орієнтації у його драматургічних пошуках / Наталія Паскевич (Клибанюк) // Українська філологія: школи, постаті, проблеми : зб. наук. праць Міжнар. конф., присв. 150-річчю від дня заснування кафедри української словесності у Львівському університеті (Львів, 23-25 жовтня 1998 р.). – Львів: Світ, 1999. – Ч.І. – С.665–674.
21. Погорілий С. Неопубліковані романи Володимира Винниченка / Семен Погорілий. – Нью-Йорк, 1981. – Українська Вільна Академія наук у США. Комісія для вивчення й публікацій спадщини Володимира Винниченка. – Серія: З нашого минулого, ч.4. – 212 с.

22. Сиваченко Г. Пророк не своєї вітчизни. Експатріантський «метароман» Володимира Винниченка: текст і контекст / Галина Сиваченко. – К.: Альтернативи, 2003. – 280 с.
23. Сріблянський М. Українське письменство року 1908 / Микита Сріблянський (Шаповал) // Українська хата. – 1909. – № 1. – С.18–24.
24. Сріблянський М. Літературна хвиля (Погляд на літературу українську р. 1912) / Микита Сріблянський (Шаповал) // Українська хата. – 1913. – № 2. – С.101–110.
25. Товкачевський А. Д-р Ганс Вайнінгер. Фрідріх Ніцше – його філософія / Андрій Товкачевський // Українська хата. – 1910. – №. 1. – С. 214.
26. Хархун В. Володимир Винниченко і Станіслав Пшибишевський: “нове” мистецтво / Валентина Хархун // Українська філологія: школи, постаті, проблеми: зб. наук. праць Міжнар. конфер., присв. 150-річчю від дня заснування кафедри української словесності у Львівському ун-ті (Львів, 23-25 жовтня 1998 р.). – Львів: Світ, 1999. – Ч. I. – С. 402–408.
27. Христюк П. В. Винниченко і Ф. Ніцше / Павло Христюк // Українська хата. – 1913. – №. 4–5. – С. 275–299.
28. Чикаленко Є. Щоденник (1907 – 1917) : У 2 т. : Документально-художнє видання / Євген Чикаленко. – К.: Темпора, 2004. – Т.1. – 428 с. : іл.
29. Шумило Н.М. Українська проза кінця ХІХ – початку ХХ ст. Проблема національної ментальності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. філол. наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література / Н.М. Шумило. – К., 2004. – 39 с.
30. Этика: Энциклопедический словарь / [под. ред. Р.Г. Апресяна и А.А. Гусейнова]. – М.: Гардарики, 2001. – 671 с.